

Самур

№ 5(310) 2017-йисан 27-май

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

Юбилей къейд ийида

И икъара Азербайджан Республикадин Президент Ильгъам Алиева Азербайджандин Халкъдин Жумгъуриятдин 100 йисан юбилейдихъ авсиятда талукъ серенжем къабулна. Се-ренжемдив къадайвал, 2018-йисан 28-майдиз Рагъэкъечидай пата сифтегъан парламентдин республика хъайи Азербайджандин Халкъдин Жумгъуриятдин 100 йисан юбилей къейд ийида. Вич тешкил хъайи сад лагъай юкъуз а гъукматди Азербайджандин аслу туширвал малумарнай. Гъя и кар фикирда къуна 1991-йисалай инхъ гъар ѹисан 28-май чи уълкведа Республикадин Югъ хъиз къейд ийизва.

100 йисан юбилей лайихлудаказ къейд авун патал Президентди талукъ организ ташшургъяр ганва.

Тай авачир антология

Апрелдин вапра Москвада уруս чалал «Россиядин халкъарин гilan де-виридin поэзияdin антология» чапдай акъудна. РФ-дин Президент В.Путина сифте гаф къхъенвай и антологияда 57 чалал 751 эсер гъатнава. 229 шаирдин шиирап

142 таржумачиди уруս чалаз элкъурнава. Ктабдин винел 800 касди къвалахнава. Эдебиятдиз, ктабар чап авуниз, абур къелуниз къумек гузвой тешкилатдин комитетдин седри, Россиядин къеcepатан разведкадин къил Сергей Нарышкинан рөгъбервилек кваз ктабдин презентация къиле тухвана. Анал къейд авурвал, Цийи антология дүньядыа вичин аналог авачирди хъанва.

Ктабда гъатнавай гзаф шиирап сифте яз антология паталди милли Чаларай уруս чалаз элкъурнавайбур я. Гъя са вахтунда ина авторрин гъакъиндай куърье малуматарни ганва. Антологияда лезги, авар, татар, нанай, мансий, карел, эвенк, якут ва маса Чаларал шиирап гъатнава. Цийи антология 3-6 июндиз Москвада къиле фена къланзай «Яру майдан» фестивалда маса къачуз жеда.

Гила Москвада «Аялрин эдебиятдин антология» ва «Россиядин халкъарин проздин антология» чапдиз гъазурзава. Президент В.Путина сифте гафуна къхъенвайвал, агалкунар авай, чин дидед Чалал кхъизвай алай девирдин кълемэгълийрин эсерар вири Россиядиз, генани гзаф инсанриз чиран патал ихътин антологияр гзафни-гзаф важибулу я.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

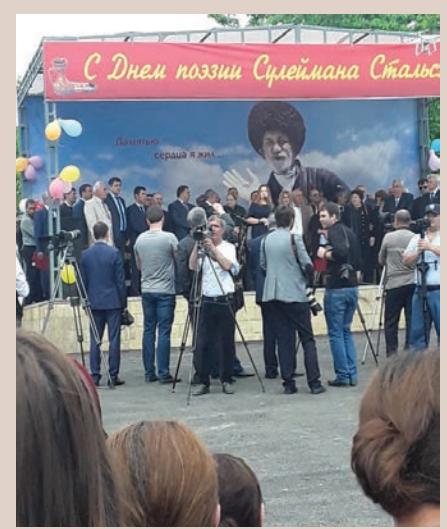
Кълар райондин ясаб хуър

МУЗЕЙ КАРДИК КУХТУНА

Алай ѹисан 18-майдиз Стлал Сулейманан районда, Дагъустандин халкъдин шаир Стлал Сулейманан шириратдин икъарин сергъята аваз, шадвилин мярекатар къиле фена. XX асиридин Гомеран цийиз эхциг хъувунвай музей ачухуниз талукъарнавай мярекатда РД-дин къил Рамазан Абдулатипован умъурдин юлдаш Инна Васильевнади, Сулейман Керимован умъурдин юлдаш Фирзу Назимовнади, РД-дин медениятдин министр Зарема Бутаевади, Къиблепатан Дагъустанда республикадин Къилин патай тамам ихтияр ганвой векил Энрик Муслимова, РД-дин печатдин ва информациядин министр Рашид Акавова, РД-дин медениятдин

ирс хъунин рекъяя агенстводин регъбер Заур Къагъиманова, РД-дин кхъирагрин къватлалдин къил Мегъамед Агъмедова, РД-дин Халкъдин Межлисдин депутат Гъамидуллаев Мегъамедова, Стлал Сулейман, Мегъарамдуър, Къурагъ, Ах-цегъ районрин къилери, ичтимаи ва сияси векилри, кхъирагри ва масабуру иштиракна.

Рахайбуру вирида Стлал Сулейманан тъвар эбеди яз халкъдин риклера амукъдайди, адан поэзиядин ирс чун паталди чехи девлет тирди къейдна. Са шумуд сятда давам хъайи шадвилер Лезгийрин Стлал Сулейманан тъваруних галай театрдин артистри, Дагъустандин эстрададин гъетери мадни гурлу авуна.

АКЬУЛДИН ХЦИВАЛ

Гъасан Алкъвадарвидикай Къисаяр

Чи сейли шаир ва алим Гъасан Алкъвадарвиди вичин девирда авур са бязи крат къисаяр из элкъвенай. «Къиса» вичин дибдин гъакъикъат квай, хъайи кардикай, агъвалатдикай ийидай ихтилат тирди фикирда къуртла, Алкъвадар Гъасан эфендидахъ галаз алакъалу къисаяр гзаф ава. Гъайиф хъи, чи пешекарри и месэла тундай авунвач. Икъван гагъди а къисайрикай анжас къвед шаир-публицист Гъульсейн Гъульсейнован 2014-ийсуз Магъачъалада урус чалал басма хъайи «Гъасан Алкъадари» ктабдиз акъатнава. Агъадихъ чна чехи камалэълидикай са шумуд къиса гузва.

БАХТЛУ ХЪУХЪ

Садра са хуъре кесиб ятани, вич хизанда баҳтлу яз гъисабзавай са касди эрекъ хъванваз жемятдин вилик лагъана: «И дуњьядә залай ақуллу кас авач. Эгер дуъз лутъувачтла, къуй зи папани аялри зазлянет авурай.»

Къивализ хтана хъвайиди хкатайла ада вичи-вичай жузуна: «Эгер зун жуван магъледа виридалайни ақуллуди туштла, дуњьядә гъикI виридалайни ақуллуди хъунухъ мумкин я?» Эхирни вич жемятдин вилик тахсирлу тирди къатлай кесиб кас Гъасан эфендидахъ къилев фена, адаз агъвалат авайвал ахъяна. Алимди адахъ яб акалайдалай къулухъ лагъана: «Фикир мийир, вун гъахълу я. Вучиз лагъайтла ви бармакъдин кланик валай ақуллуди авач. Вазни гъя икI лугъуз къан хъана жеди. Архайндиндиз хъвач, мад жуван хизанда баҳтлу хъухъ.»

БАЛКІАНДИЛАЙ ЭВИЧІНА

Са касди вичин балкіан квадарна къван. Хъел ақатай ада хуърунбуруз къин къуна лагъана: «Эгер жагъайтла, зун гъамиша а гиликъайдал ақахна экъведа, садрани адалай чилел эвичідач.» Пакад юкъуз балкіан жагъайла кас вичи гаф гайивал балкіандал ақахда ва са шумуд юкъуз чилел эвичідач.

Яргъалди и кардиз давам гуз тахъайла дустари адаз Гъасан эфендидахъ къилев фин меслят акуна. Касди хъайи кардикай раҳана күтъягъайдалай къулухъ Гъасан эфендидахъ къенеррикай къуна ам вичин гъятда авай чехи тутун тарцин патав гъида ва лугъуда: «Балкіандилай и тутун тараз ақахъ, ахпа чилел эвичі. Вуна балкіандилай чилел эвичідач лагъана къин къунва, тарцый вай». Касди гъакъин авуна ва къин чур тавуна вичин месэла гъялна.

ЦІУЗ ВЕГЬЕНАЧ

1877-йисан гъулгъула карагъайла Гъасан Алкъвадарвиди Къиблепатан Табасарандин наивиле къивахзай. Ина са хуърун кимел къватл хъайи вишералди инсанри адавай къунерал алай офицервилин погонар алудна цуз вегъин ва урус пачагъыз къуллугъ авунилай гъил къачун талабна. Вич гъукуматдин къуллугъчи ятани, гъулгъуладик къил кутунвай халкъдиз майилвал къалурзай Гъасан эфендидахъ месэла ислягъвиленди гъялз къан хъана. Ада хъел квай жемятти талаб авурвал погонар алудна, амма авур цуз вегъин тавуна жибинда кутуна. Инсанри вуна вучиз икI авуна лагъайла ада жаваб гана: «Погонар заз пачагъди ракъурнавайбур я, гъадавни вахкана кланзая.»

Гъулгъуладихъ галаз алакъалу яз наий вич сургъундиз ракъурайла жемятдиз ада гъакъикъатдани погонар пачагъдив вахкудай хъиз хъанай. Гъукуматди лагъайтла, и кар фикирда къуна Гъасан эфендидахъ тимил кар атланай.

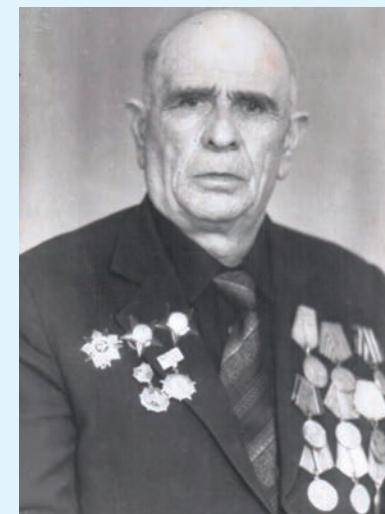
Гъазурайди: Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин Дербент шеър,
муаллим

QAFQAZDAN BERLİNƏ QƏDƏR

Бöyük Vətən müharibəsində faşist Almaniyası üzərində qələbənin 72 illiyinin qeyd olunduğu günlərin təntənəsinin təsiri altında olduğumuz bu günlərdə sizə bir həmyerlimizin əfsanəvi 416-ci Azərbaycan milli atıcı diviziyanın tərkibində göstərdiyi rəşadətlər haqqında danışmaq istəyirəm. Bu qarara mən keçən il yaşadığım Rostov-Don şəhərində müharibə iştirakçılarının xatirələrinin yad olunmasına həsr edilmiş “Bessmertniy polk” (“Ölməz alay”) ümumxalq tədbiri zamanı gəldim. Bir həmyerlimin əlindəki sinəsi orden və medallarla dolu şəkil diqqətmi cəlb etdi. Veteranın təltiflərinin sayı əksər şəkillərdəki təltiflərdən cox idi. İndi hərbi təqaüdçü olan, RF DIN veterani Rəhim Əzizov mərhum atası Əzizov Kərim Məhəmməd oğlu haqqında mənə maraqlı məlumatlar verdi.

1921-ci ildə Ismayilli rayonunun Qalacıq kəndində anadan olmuş Kərim müharibədən əvvəl Göyçay Pedoqoji Texnikumunu bitirib, kənddə müəllim işləyirdi. 1939-cu ildə atası vəfat etdiyinə görə həddi-buluşa catmamış iki kiçik bacısının himayəsi də Kərimlə anasının öhdəsinə düşmüştü. Müharibənin birinci ilində əvvəller müddətli hərbi xidmətdə olmayanları, bəzi zəruri vəzifələrdə çalışalar, o cumlədən müəllimləri cəbhəyə aparmırdılar. 1942-ci ilin əvvəlində Kərim könüllü olaraq orduya yazıldı. Onu Ucar şəhərində formalasın 416-ci Azərbaycan milli diviziyasında rabitə kursuna gondərdilər. Kərimin döyüş yolu Qafqazın ətəklərindən Almaniyanın paytaxtı Berlinə qədər uzandı.

Kərim Əzizovun orden və medallarının hər biri onun göstərdiyi qəhrəmanlıqların sübutudur. “Qafqazi müdafiə etdiyinə görə” medali ilə o, 1943-cü ilin yanvarın 1-də Mozdok şəhərinin düşmənlərdən azad edilməsi uğrunda gedən döyüslərdə iştirak etdiyinə görə təltif olunmuşdur.

416-ci diviziyanın icid göyüşçüləri tərəfindən 1943-cü il avqustun 30-da Taqanroq, sentyabrın 10-da isə Mariupol şəhərləri almanlardan azad edilmişdir. Həmin döyüşlər vaxtı diviziyanın 337-ci əlahiddə rabitə rotasında telefoncu vəzifəsində xidmət edən, komandanlığın döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirərkən fədakarlıqlar göstərən Kərim Əzizov “Döyüş xidmətlərinə görə” medalına layiq görüldür.

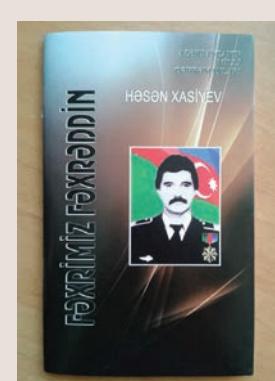
1944-ci ilin fevral ayında Kişinyov şəhərinin alınmasında feal iştirakına görə K.Əzizova “İgidliyə görə” medali verilmişdir.

Varşava şəhərinin, Polşa ərazisinin almanlardan azad edilməsində iştirak edən 1945-ci ilin döyüşünən layiq görüldüyü «Varşavanın azad edilməsinə görə» medalı həmin qanlı döyüslərdən xatırdır.

1945-ci ilin martında 6 gün ərzində güclü müqavimət göstərən düşmənlə şiddətli döyüslər aparandan sonra əsgərlərimiz Almaniyanın Kyustrin şəhərini və Kyustic qalasını almışdır. Kücə döyüslərdən göstərdiyi fədakarlıqlara görə Kərim Əzizov “Qirmizi ulduz” ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Kərim Əzizovun qəhrəmanlıqları haqqında təsəvvür yaratmaq üçün onun cəbhə həyatından bir epizod danışmaq istəyirəm. Berlin uğrunda gedən şiddəti vuruşmalarda 416-ci diviziya şəxsi heyəti

SƏNƏTKAR HAQQINDA KITAB

Bu yaxınlarda “Yazıçı” nəşriyyatında yazıçı-publisist Həsən Xasiyevin “Fəxrimiz Fəxrəddin” adlı növbəti kitabı çapdan çıxmışdır. Kitab xalqımızın iigid oğullarından biri, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Fəxrəddin Musayevin işıqlı xatirəsinə həsr olunmuşdur. Şübhəsiz, belə əsərlərin hərb salnaməzinin, Qarabağ tariximizin öyrənilməsində, qəhrəman

şəhidlərimizin xatirəsinin əbədiləşdirilməsində, gənclərin vətənpərvərlik ruhunda təriyə edilməsində mühüm əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycanın ərazi bütövülü ugurunda canından keçən qusarlı şahini, Qarabağ şəhidini, Milli Qəhrəman Fəxrəddin Musayevi daha yaxından tanımaqda bu kitab oxuculara yardımçı olacaqdır. Kitaba müəllifin cəsür pilotə həsr olunmuş “Fəxrəddin” poeması da daxil edilmişdir. Poemada eskadrilya komandiri, baş leytenant Fəxrəddin Musayevin 35 illik qısa və şərəfli ölüm yolu canlandırılır.

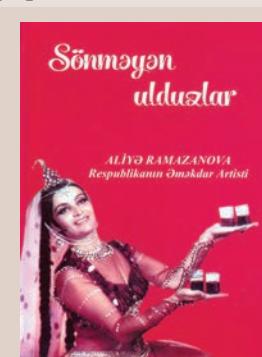
İnanırıq ki, “Fəxrimiz Fəxrəddin” kitabı oxucular tərəfindən maraqla qarışılacaqdır.

Canəli HÖRMƏTOV,
Qusar rayonu, Qarabağ
mühəribəsi veterani

Tanınmış qələm sahibi, yazıçı-jurnalist Fəridə Ləmanın bu yaxınlarda işi üzü görmüş “Sönməyən ulduzlar” kitabı Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Artisti, həyatını rəqs sənətinə həsr etmiş Aliyə Ramazanovaya həsr olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu, müəllifin öz qəhrəmanına həsr etdiyi ikinci kitabıdır. Onun 2005-ci ildə nəşr etdirdiyi “Rəqs mələyi” kitabında olduğu kimi, yeni nəşrdə də sənətkarın çətin və şərəfli həyat yolundan söhbət açılır.

Oxular həm onun xatirələri, sənət və sənətkarlar haqqında fikirləri, o cümlədən müxtəlif qələm sahiblərinin A.Ramazanovaya həsr etdikləri yazılarla tanış olacaqlar.

Əslən Qusar rayonunun Piral kəndindən olan Aliyə Allahqulu qızının həyatının müxtəlif anları, uşaq evində keçən uşaqlığı, yaradıcılıq dulu sənət yolları haqqında kitabda maraqlı məlumatlara rast gəlmək olar. İnanırıq ki, kitab sənətsevərlərin və geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olacaq.

“SAMUR”

ТАРИХДИВ АВАЙВАЛ ЭГЕЧІН

Генерал-майор А.А.Неверовский

Гила деб хъянвай крарикай садни тарихар «Цийикла» тупталай авун, «Цийикла» къелемдиз къачун я. Цеф цуруиз виш йисарин вакъиаир чпиз къанивал кхыз алхъязавай ихътин «Цийи алими» Дагъустандин бязи газетриз акъудздавай макъалайра лезгийрин тарихдал шак гъидай хътин фикирарни лугъузва. XVI-XIX виш йисарал гъалтайла абуру чаз генани Цидгадаказ килигзана. Чаз са-сад я а ксарин, яни макъалайрин тъварар къаз къанзаша. Тарихдикай хабар авачир, цхемди къунвай къелемдин сагъибрин рикел бязи делилар ххиз къанзаша.

И къияй лугъун хъи, чугъул гвай-буруз са вахтунда урус тарихчийри лезгийрикай кхъенвай гафар хуш къвзвеч, гъавиляй Н. А. Гюльденштедта 1819-йисуз Москвада чапдай акъудай «О Лезгистане или Лезгинии и о лезгинцах» ктабдик, А.А.Неверовскийдин 1848-йисуз Санкт-Петербургда басма хъайи «Краткий исторический взгляд на Северный и Средний Дагестан до уничтожения влияния лезгинов на Закавказье» ктабдик, П.Г.Буткован XIX виш йисан эхирра чап хъайи «Лезгины» ва «Материалы по новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год» ктабдик, И. И. Пантюхован 1901-йисуз Тифлисда чап хъайи «Лезгины» ктабдик, гъакини «Кавказ» журналдин 1906-йисан 228-нумрадиз акъудай «Современные лезгины» макъаладик рехне кутаз алхъязава. Вучиз? Вучиз лагъайтла а ксари тарихдив авайвал этчина лагъанва хъи, XVI-XIX виш йисара лезгийри Къафкъаздин тарихда чехи роль къугъванай ва гъатта а девирра и халъдин Закъафкъазиядиз гзаф таъсир авай.

Тарихда лезгийрин роль агъузариз алхъязавай тапархъан алими месзладиз вилерал къенкъивер алаз килиг-заявилляй П.Г.Буткован «Лезгины» ктаб гъиле таъсунмаз, а ктабдин са чар къванин ахътай тавунмаз чпиз ам къелнавайди малумарзана. Мад вуч лугъун? Абураз «Лезгины» ктаб кхъанавайди, анжак адан гъакини ина ганвай баянрикай са бязи малуматар амайди чир хъанайтла, икел кхъидачир.

«Цийи» тарихчийриз А.А.Неверовскийдин «Лезгийрин Закъафкъазиядиз таъсир терг жедалди Кеферпатаан ва Юкъван Дагъустандиз къурелди тарихдин килигун» ктабдикай иллаки гзаф хъел ава. Вучиз лагъайтла а касди лезгийрин Закъафкъазиядиз гъихътин таъсир авайтла делилралди къалурзана. Хъел авайвияй садбуру гъатта ихътин автор ва ктаб хъайди туш лугъузва. Икъван санкъларвал жеч гъя!...

XIX виш йисан урус тарихчи Е.Козубскийди А.Неверовскийдин ктабдиз ва макъалайриз баян гудайла икел къхъенва: «Дагъустанда къуллугъ авур, ина къиле фейи вакъиайрин

геле аваз гзаф делилар къватлай генерал-майор Александр Неверовскийдин эсерри сифте яз Дагъустандин гъакъиндай дүм-дүбз ва гъакъыки малуматар чукъурдай мумкинвал гана. Адалай гуьгуънис Мегъамед Ярагъвидикай ва Дагъустанда муъридизмдикай кхъей вирибуру и автордин делилар тикрарзана.» (Килиг: Памятная книжка Дагестанской области. Темир-Хан-Шура, 1895. С.65). Мад са делил. А чавуз акъатай «Военный журнал» А.Неверовскийдин гъакъиндай некролог чапнай. (Килиг: «Военный журнал», 1864. №41. С.44-45).

Лезгийрин тарих къансандиз чирай А.Неверовскийди ктаб кхъидайла гъам вичи къватлай материалрикай, гъам Н.А.Гюльденштедтан «О Лезгистане или Лезгинии и о лезгинцах» ктабдикай, гъамни «Кавказ» журналдин материалрикай гегъеншдиз менфят къачунва.

Малум тирвал, XIV виш йисан сифте къилера сефевийрин Ирандинни Осман империядин арада диндинни сиясатдин гъавгъа къарагъна. Са вахтундилай Урусатдини и гъавгъадихъ ялна. XVII- XVIII виш йисарани Кеферпатаан Къафкъаз гъилик авун патал и пуд гъукуматдин арада къалар давам хъхана.

1848-йисуз чапдай акъудай ктабдин титулдин чар

Чадин халъкар чапхунчивилин сиясатдиз акси яз этчина ва къати женгерив этчина. Гъам и, гъамни XIX виш йисуз урус пачагъдин къушунрин аксина женг чугур ва и женгера тафаватлу хъайи халъкаркай сад лезгияр тир. Вичин ктаб и галай-галайвал фикирда къуна къелемдиз къачунвай А.Неверовскийди гъахъу яз къенай: «Закъафкъазиядиз рагъэтчидай патан чилер мулкар хъиз къачур Ирандивай Дагъустан гъич са чавузни муттъуъзъариз хъанач. Дагъустандал вегъей Ирандин къушунар гъамиша ма-гълуб хъана. Гъавиляй Иранда ихътин мисал арадал атанай: «Шагъ акъулсуз ятла, къуй лезгийрихъ галаз дядедиз фирай.» (Килиг: Неверовский А.А. Краткий исторический взгляд на Северный и Средний Дагестан до уничтожения влияния лезгинов на Закавказье. Санкт-Петербург, 1848. С.9-10).

Гъа инал лугъун хъи, эсер кхъелья А.Неверовский подполковник тир. Гуьгуънлай ада генерал-майор хътин вини дережадин тъвар къачунай. Эсер сифте яз 1847-йисуз чап хъанай. А чавуз адан тъвар икел тир: «Краткий исторический взгляд на Северный и Средний Дагестан в топографическом и статистическом отношениях до уничтожения влияния лезгинов на Закавказье». 1848-йисуз къилди ктаб хъиз чапдайла тъварцыхъ «в топографическом и статистическом отношениях» гафар хкуднава. Гъавиляй оригинал-

дикай хабар авачир, къвед лагъай, пуд лагъай чешмейрай материал къачувай авторри ктабдин тъвар кхъидайла гъатлайдиз рехъ гузва.

Ктабдин къетленвилерикай сад ам я хъи, авторди лезгийри Къафкъаздин тарихда къугъазвай роль ачухардайла Гъажи Давудакай ва адан регъбервилик кваз къиле фейи вакъиайрикай, и машгъур сердердин Дагъустандин чара-чара гъакимирхъ ва Турукъядихъ галаз алакъайрикай, адан Урусатдиз майилвал авуникай, Шейх Мегъамед Ярагъвидикай ва муъридизм гъерекатдикай гегъеншдиз къхизва. Са гафундади, лезгияр Къафкъазда къиле фейи тарихдин вакъиайрин фонда а вакъиайриз таъсир ийиз алакъай гужлу халъкаркай сад хъиз теснифава. Ингъе «Цийи тарихчийриз» «гужлу» гафундади хуш къвзвеч ва абуру XVI виш йисуз лезгияр Къафкъаздин вилик-къилик галай халъкаркай тушир лугъузва.

Тарихдин делилар негъзавай ксарин рикел тек къве месела ххайтла бес я. Са къадар урус чешмейра лезгийрин Лазган гъукумат чкайдалай гуьгуънис арадал атай азад жемиятиз «ресспубликаяр» тъвар ганва. И тъвар П.С.Потемкинан, П.Г.Буткован ва маса тарихчийрин эсерра, Къафкъаздин сердер генерал-майор граф Пауличиди 1812-йисуз Къуьре ханлух муттъуъзъардайла Урусатдин военный министр Румянцеваз ракъурай рапортда ва маса документра дуьшуыш жезва. П.Г.Буткова къхъенай: «Лезгийрин чилер металралди девлетлу я. Къуркъушум Ахтыпара Республикадин Къуруушрин хуьре акъудзава.» (Килиг: Бутков П.Г. Выдержка из «Проекта о персидской экспедиции в виде писем.» 1796. // ИГЭД. С.204).

XVI виш йисан эхирра Сад лагъай Ахтыпарида ва Къвед лагъай Ахтыпарида арадал гъайи тек са и республикадихъ гъихътин къуватар авайтла къалурдай са къве делил гъин. XVII асирда сиясатдин ва экономикадин рекъяй садалайнин аслу тушир Ахтыпара Республикада хуьрун майишат, гъакини халичавали, хамар гъасилун, пекер цун, яракъар ва безекдин затла расун акъван вилик фенвай хъи, ада Азербайжандин ва Дагъустандин са шумуд вилайт ихътин маларин таъминарзавай. XVIII виш йисан сифте къилера Ахтыпарида 350 агъзурдалай виниз лапагар, 14 агъзурдав агакъна къарамал, 10 агъзурдалай виниз балкъанар авай. И республикади гъар йисуз 50 агъзур пуд сар, 40 агъзурдав агакъна халичаярин сумагар, сун пекер, хамуникай къавчин къапар, агъзур тонаралди майвайр гъасилзлавай.

Металар акъудун гегъеншарунивай яракъар расунин карни вилик физвай. Къушун герек тир яракъралди республикади вичи таъминарзавай. Алишверишиддинни экономикадин чара-чара хилерай къачур къазанжиди Ахтыпарида 15 агъзур аскер хульдай мумкинвал гузвой. Гъавиляй республикадихъ вич хуьн патал герек тир къван яракъул къуватар авай ва ам садавайнин муттъуъзъариз жезвачир.

Гъа икел, маса делиларни гъиз жеда. Ингъе тарих «Цийикла» тупталай ийиз къанзайбур патал и делиларни бес я. Тарихдикай авайвал этчина къанзава, азан рангар ягъун герекзавач. Машгъур лезги алим, тарихдин илимрин доктор, профессор, Россиядин Федерациядин ва Дагъустан Республикадин лайххули илимдин деятель Амри Шихсаидова лагъайвал, рангар ягъун илимдик къалпвилер кутун я. Къалп тарихдин лагъайтла, эхир авач.

Муъззиффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ЦИЙИ МИСКИН

Мегъамед ИБРАГЫМОВ,
«Лезги газетдин» къилин редактор

25-майдиз Хасавюрт райондин Цийи Къуруушрин хуьре рагъметлу имам Мугъамад Гъажи Хидирован тъварцыхъ галай Цийи мискин кардик кутунис талуқарнавай мярекат къиле фена.

Виликдай Мугъамад Гъажи Хидиров Цийи Къуруушрин имам тир. 2015-йисан 9-сентябрдиз ам

вичин 12 йиса авай ххизъ галаз экунин кпунал мискиниз фидай рекъе, вагъши къанлуйри гульле гана къенай. Ам кучудзавай юкъуз Цийи Къуруушдал Дагъустандин ва Урусатдин маса регионрин шегъеррай вишералди динэгълияр атанай.

Рагъметлу имамдин тъварцыхъ янавай мискин ачухуниз талуқарнавай диндин межлиса Дагъустанда тъвар-ван авай динэгълияр тир Али Гъажи Сайдгъуьсейнова, Магъди Гъажи Абидова, Къурагъ райондин имам Шамил Гъажи Омарова, ичтимаи векил Гъасен Балатова, Къуруушрин хуьрун

кавха Рафик Юсупова, «Лезги газетдин» къилин редактор Мегъамед Ибрагимова, «Къуруушрин сес» газетдин къилин редактор Муса Агъмедова, Хасавюрт райондин депутат Мегъамед Лабазанова, РД-дин лайххули духтур Нариман Салманова ва масабуру иштиракна.

Мярекат Стала Сулейманан райондин имам Гъасан Гъажи Амаханова къиле тухвана.

Межлисал рахайбуру ислам диндикай гегъенш сугъбетарна, рагъметлу имамди къиле тухвай хъсан крар рикел хкана. Са йисан къене эцгига акъалтлаир мискин хкажунин карда къумекар гайи гзаф къариз Къуруушрин хуьрун имам Азим Гъажи Панагъова пишкешар яз Къуръан ва дипломар ваххана. Межлисдин эхирда вирида санал капл авуна.

SAXURLAR

Qafqazın qədim xalqlarından olan saxurların zəngin və keşməkeşli tarixi vardır. Onlar uzun əsrlərdən bəri Dağıstanın cənub-qərbində və Azərbaycanın şimal-qərbində yaşayırlar. „Saxur“ etnonimi Samur çayının sahilində, sildirrim qayaların qoynunda salınmış, gözəlliyi və əzəməti ilə seçilən Saxur kəndi ilə əlaqədardır. Saxurlar özlərini „təxəbbü” və ya „çaxıbı” adlandırırlar. Azərbaycanlılar saxurları „ləzgilər” və ya „saxurlar” adlandırırlar ki, bu da təsadüfi deyildir, axı saxurlar ləzgi dil qrupuna aid olub, eyni tarixi köklərə və mədəniyyətə malik xalqdır.

Saxurlar haqqında ətraflı məlumat verən bir sıra mənbələr mövcuddur. Bu barədə nisbətən müfəssəl məlumatları aşağıdakı mənbələrdən almaq olar:

İbn-al-Acır. Tariх-al-Kamil. Перевод с араб. П. Жузе. Баку, 1940.

Рацид-ад-Дин. Сборник летописей, т. 3. М.-Л., 1946.

История народов Северного Кавказа с древнейших времён до конца XVIII в. Москва, 1988.

Рамазанов ХХ. Шихсаидов А.Р. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964.

Гаджисев А.-Р. Г. Происхождение народов Дагестана. Махачкала, 1965.

Петрушевский И.П.Джаро-бело канские вольные общество в первой половине XIX века. Махачкала, 1993.

Этнографические памятники Северного Кавказа на арабском, персидском и турецком языках. М.: Наука, 1966. Т. 2, часть 1.

Мусаев Г. Цахуры в XVIII-XIX вв.: историко-этнографическое исследование XVIII-XIX вв. Махачкала, 2009.

Ихилов М.М. Народности лезгинской группы: этнографическое исследование прошлого и настоящего лезгин, табасаранцев, рутулов, цахуров, агулов. Махачкала, 1967.

Сергеева Г. А. Цахуры // Рассы и народы. Наука, 2001.

Исламмагомедов А. И. Цахуры // Народы Дагестана: Наука, 2002.

Гүсейнов Ф. М. К истории цахуров. Махачкала, 1998 г.

Талибов Б. Б. Цахурский язык // Языки народов СССР в 5-ти томах. Иберийско-кавказские языки. - М.: Наука, 1967.

Ибрағимов Г. Х. Цахурский язык. Наука, 1990.

Saxurların qədim tarixə və zəngin mədəniyyətə malik olduğunu zəmanəmizə gəlib çatmış bir sıra maddi-mədəniyyət abidələrinin qalıqları da sübut edir. Dağıstanın Rutul rayonundakı Saxur kəndində aşkar olunmuş məişət və yağış sularının axıdlılması üçün çəkilmiş yeraltı kanalizasiya xətlərinin, 12 məscidin, qala ilə karvan yollarını birləşdirən yeraltı yolların, ictimai hamamların xarabalıqları, 15 hektar sahəni əhatə edən qədim qəbiristanlıq burada bir zamanlar böyük yaşayış məntəqəsinin olduğunu sübüt edir.

Azərbaycanın Qax rayonunun Qum kəndindəki VI əsrə aid xristian məbədinin, həmin rayonun Ləkit kəndindəki VII əsrə aid olan, monastrın da daxil olduğu xristian kilsəsinin, Zaqtala rayonunun Mamrux kəndindəki eramızın II-IV yüzyilliklərinə aid məbədin qalıqları başqa alban tayfaları kimi, saxurların da həyat tərzi, dünyagörüşləri, maraq dairələri və məşhulliyətləri haqqında geniş təsvərvə yaradır.

Saxurların və ləzgi dil qrupuna daxil olan digər xalqların əcdadları eramızdan bir neçə əvvəl Qafqaz Albaniyasının əsas yaradıcıları olmuşlar. Elm aləminə belə tayfaların sayının 26 olduğu məlumdur. Həmin tayfalar haqqında məlumatlar Roma imperiyasının Qafqaz Albaniyasına hücumları dövründə gedib çıxır. Bu barədə ilk yazılı qeydlər Pompeyə və Albani-

yaya yürüşləri qələmə almış Feofil Mitilenskiyə məxsusdur. Bir sıra yazılı mənbələrdə XIII əsrin II yarısından başlayaraq ləzgi dilli xalqların məskunlaşdığı ərazi “Ləzgistan”, oranın hakimləri “Ləzgi əmirləri” adlandırılır.

Saxuru bir sıra qədim müəlliflər “Çaxı” adlandırırlar. VII əsrin gürcü və erməni mənbələrində Tsuketi adlı ölkədən, digər mənbələrdə isə tsaxaylardan bəhs olunur.

Məşhur türk coğrafiyasıunası və tarixçisi Evliya Çələbinin “Səyahətnamə” kitabında maraqlı məlumatlar var. O, belə yazır: “Biz Saxur kədində gəlib çatdıq, ərazidə 150-yə yaxın kənd var. Bura hökmədar Yusuf bəyə tabedir. (O, 1670-1695-ci illərdə buranın hakimi olub)”.

Saxur haqqında daha geniş və ətraflı məlumatlara burada olmuş XIII əsrin ərəb alimi Zəkəriyyə əl-Qəzvininin əsərlərində rast gəlmək olar. O, buranı Gəncədən altı keçid aralıda yerləşən Lakzan (Ləzgistan) ölkəsinin coxlu əhalisi, 12 min təsərrüfatı olan böyük şəhəri adlandırır. “Burada hava cox soyuqdur. Şəhərə su Samur çayından götürülür. Yeməkləri sil adlanan dənli bitkidən ibarətdir, arpaya ox-

göra həmin dövrün ən güclü kəndi hesab edirdilər. Buna görə də ətraf yerlərdən bura digər tayfalar da gəlməyə başlayır, onlar saxurlara tabe olur və sonradan tamamına onların hakimiyəti altına düşürdülər”.

Saxur sözü bu xalqın dilində „yanan kənd” mənasını verir. Bu da təsadüfü deyildir. Büttün tarixi boyu buraya ərəblər, gürcüler, monqollar, türklər, farslar hücumlar edib. Kənd işgalçılardan tərəfindən bir neçə dəfə yandırılıb.

XV əsrda saxurların yaşadıqları ərazidə mərkəzi Saxur olmaqla feodal birliyi meydana gəlir. XVIII əsrin əvvəllərində Saxur hökmədarlarının ığamətgahı Qafqazın yamaclarında, Kürmük və Ağçayın kəsişdiyi hövzədə yerləşən, dörd tərəfdən dağlarla əhatə olunmuş İlisu kədində köçürültür və İlisu sultanlığı kimi tarixə düşür. İlisu sultanlığı feodal təsisi olub, əsasən iki hissədən ibarət idi. Birinci hissə Saxur vilayəti, yaxud “Dağ mahali” adlanır. İkinci hissə ayrıca İlisu sultanlığından ibarət idi.

Təməli 1563-cü ilin avqustun 3-də qoyulmuş İlisu sultanlığı 1844-cü ilin

26 avqustun 26-da Rus imperiyası tərəfindən işğal edilmişdir. Sonuncu İlisu hakimi, qvardiya polkovniki Əhməd xanın ailəsində dünuya gəlməşdir. Daniyal bəy rus hərbi dairələrində öz nüfuzu ilə seçilən Əhməd xanın 6 oğlundan 5-cisi idi. 1830-cu ildə Əhməd xan vəfat etdi, onun yerinə oğlu Musa təyin olundu. Bir müddət sonra o, vəfat etmiş, yerinə Daniyal hakim təyin edilmiş, o, 1844-cu ilə qədər sultanlığı idarə etmişdir. Bu müddətdəki xidmətlərinə görə ona general-major rütbəsi verilmişdi.

mətləri nəzərə alınaraq, ona Şəkidə yaşamaga icazə verilir, hərbi rütbəsi və təqədüd saxlanılır. Bir müddət Şəkidə yaşayan Daniyal sultan 1869-cu ildə Türkiyəyə gedir və İstanbulda vəfat edir.

1844-cü ilə kimi öz mövcudluğunu saxlayan İlisu sultanlığı həmin il çar Rusiyası tərəfindən ləğv edilir və burada rusların idarəciliyi yaradılır. Saxurların bir hissəsi Çar-Balakən dairəsinin, digər hissəsi isə Samur dairəsinin tərkibinə daxil olur.

Saxurlar əsasən qoyunçuluqla və taxılçılıqla məşğul olurlar. Kişiələr dəməyə şəraitində bugda, çovdar, arpa, dari yetişdirir, qadınlar dəri aşşayır, yun oyır, xalça, palaz toxuyurlar. Saxurların qeyd etdikləri el bayramları arasında Novruz bayramı və Qurban bayramı üstünlük təşkil edir. Qədimlərdə saxurların spesifik bayramları da olmur. Qoyun sürülərinin qışlaqlardan dönməsi şərfinə keçirilən el bayramları cıdır yarışları, pəhləvanların güləşəsi, rəqs məclisi, qurban kəsilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Bir zamanlar yazda ot biçinində əvvəl keçirilən, üç gün davam edən, gözəlliyi, rəngarəngliyi və tətənəsi ilə seçilən Seyran bayramı, təssüf ki, indi xatirəyə dönmüşdür.

Hax - Dağıstan dillərinin ləzgi dil qrupuna daxil olan saxur dili ləzgi və rutul dillərinə çox yaxındır. Onun saxur-suvagil, qelmes-kürdül və sabunçu dialektləri var.

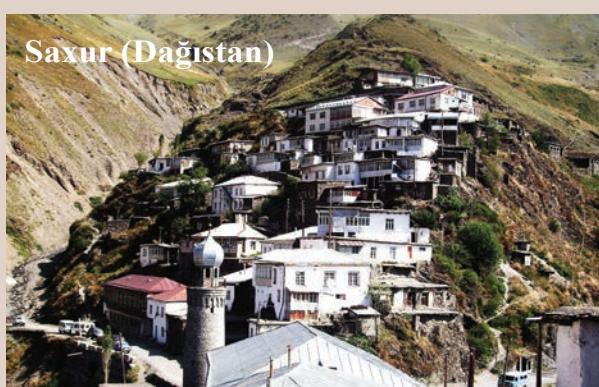
Saxur dili haqqında ilk məlumatlara R. Erketrin “Qafqaz mənşəli dillər” əsərində təsadüf olunur. A. Dirrin “Saxur dili” kitabı bu sahədə qiyaməli mənbə sayılır. 1864-cu ilə kimi saxurlar ərəb əlifbasından bəhrələnmişlər. 1930-cu ildə A.N.Qenko tərəfindən latin qrafikası ilə saxur əlifbasi tərtib edilmişdir. Bu əlifba əsasında 1935-1938-ci illərdə məktəblərdə ibtidai siniflərdə saxur dili tədris olunmuşdur. 1990-cı ildə Dağıstanda saxur, ağıl və rutul dillərinə də yazılı dillər statusu verilmişdir. Həmin il kiril qrafikasında yeni saxur əlifbasi yaradılmışdır. 1996-cı ildə isə Azərbaycanda latin qrafikası əsasında saxur əlifbasi tərtib edilmişdir. Milliyyətcə saxur olan filologiya elmləri doktoru Səlim Cəfərov saxur dilində dərsliklər tərtib etmiş, dünya klassiklərinin əşəqlərə həsr olunmuş əsərlərində nümunələri bu dili çevirmiştir. Bütün bunlar onunla nəticələnmişdir ki, bu gün Dağıstanda və Azərbaycanda yaşayan saxurlar üçün yazılı ədəbiyyatdan istifadədə çətinliklər yaranmışdır.

Hazırda Dağıstan Respublikasında saxur dili dövlət dillərindən biridir. Burada məktəblərdə 1-ci sinifdən saxur dili tədris olunur. Saxur dilində radio və televiziya verilişləri yayımlanır, “Nur” qəzeti, “Şahin balası” jurnalı nəşr olunur. Azərbaycanda saxurların yüksəməsi yerlərdə ibtidai siniflərdə saxur dili tədris olunur.

Rəsmi məlumatlara görə saxurların sayı 30 min nəfərdir. Onlardan 12,3 min nəfər Azərbaycanda, 10 min nəfər Dağıstanda, 3 min nəfər Rusiya Federasiyasının müxtəlif yerlərində yaşayır. Qeyri-rəsmi məlumatlar saxurların sayının daha çox olduğunu göstərir. Bu xalq əsasən Dağıstanın Rutul rayonunda, Azərbaycanın Zaqtala və Qax rayonlarında məskunlaşır.

Respublikamızda saxurların görkəmli nümayəndləri arasında Qafqaz dillərinə həsr olunmuş sanballı əsərlərin müəllifi, filologiya elmləri doktoru Səlim Cəfərov, Azərbaycanda nəzəri fizikanın əsasını qoymuş fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Abdulla Muxtarov, Qafqaz və Hind-Avropa dillərinin tədqiqatçısı, filologiya elmləri doktoru Abdulla Qarayev, Kaspi üzrə maraqlı tədqiqatların müəllifi, coğrafiya elmləri doktoru Məmməd Çobanzadə, bir-birindən maraqlı sənədlə əsərlərin müəllifi, yazıçı Əhməd İsayev və başqaları vardır.

Sədaqət KƏRIMOVА

Saxur (Dağıstan)

Hisu (Azərbaycan)

şayan bu bitki keyfiyyətinə görə bugdaya çox yaxındır. Hər kəs tələbatına görə sil əkib becərir, onurla və bəslədikləri kiçik qoyunların südü və qatığı ilə gidalanır, həmin qoyunların yunundan hazırlanmış paltar geyinir. Onların hakimi yoxdur, amma vaizi var və o, imam al-Şafinin təlimi üzrə ibadət etməyi öyrədir.”

Alim həmçinin qeyd edir ki, şəhərdə mədrəsə var, onu 1075-ci ildə selçuk vəziri Nizam əl-Mulk Hasan ibn İshaq yaradıb. Mədrəsədə ləzgi dilinə tərcümə olunmuş “Kompediy Muzani” və “Kitab İmam al-Şafii” kitabları əsasında dərsler keçilir. Qafqazda ilk islam mədrəsəsinin Saxurda açılması, burada ruhani alimlərin hazırlanması danılmaz faktlardır.

Dağıstan alimi M.Nurməmmədovun qeyd etdiyinə görə Dağıstanın Lak rayonunun Unçukat kəndində son zamanlar “Al Qaribayn” adlı ərəb dilinin izahlı lüğəti tapılmışdır. Müəllifi Əhməd-bin Məhəmməd olan kitabın titul vərəqində belə bir qeyd var: “Bu kitabı Saxurdan olan Məhəmməd Abdul Həsən oğlu 689-cu ildə (Hicri ilə 1290-ci il) tərcümə etmişdir.” Həmin lüğət min il əvvəl tərtib olunmuşdur. Digər Dağıstan alimi F.Hüseynov isə özünün „Saxurların tarixinə dair” kitabında qeyd edir ki, saxurlar imam Şafinin „Ummu” kitabının bir hissəsini və „Müxtəsər al Muzun” kitabını öz dillərinə çevirmişlər.

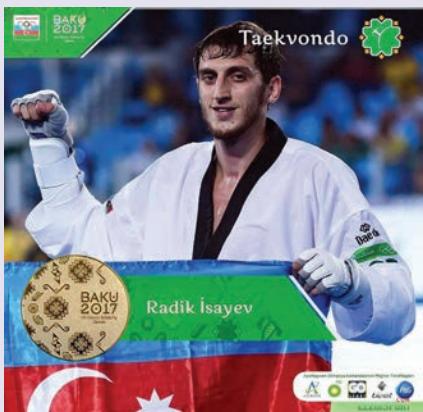
Saxurun yaranması haqqında biza ziddiyətli məlumatlar gəlib çatmışdır. Dağıstanın tanınmış dilçi alimi Harun İbrahimov „Saxur hakimlərinin mülkiyyəti” adlı tarixi sənədə əsasən Saxin (Saxurun) eramızdan əvvəl 80-ci ildə yarandığını iddia edir. Mineviçin fikrinə görə, Saxur Dağ mahalının aulları arasında ən başlıcası və qədimidir və o, 18 əsr mövcud olmuşdur.

Saxur haqqında bir sıra maraqlı məlumatlar rus alimi A.Plottova məxsusdur. O, yazır ki, „Məhəmməd dövrünün təxminən 500-cü ilində (eramızın təxminən 1162-ci ili), Sanbur (Samur) adlanan dərədə Zaxur (Saxur) kəndi salınmışdır. Onu əhalisinin çoxluğuna və sakinlərinin qoçaqlığına

Qafqazda müridizmin banisi olan məşhur ləzgi alımı Məhəmməd Yarağının dini rəhbərliyi altında başlanan azadlıq hərəkatının dalğası İlisu da golub çatır. Yarağının tələbəsi Şeyx Şamilin başçılıq etdiyi Qafqaz mühəribəsi Daniyal bəydən izsiz ötüşmür. O, Qafqaz canişininin Şeyx Şamilə qarşı hərbi yürüsdə iştirak etmək tələbini rədd edir, 1844-ci ilin iyunun 4-də məscidə əlini Qurana basıb imam Şamilin tərəfinə keçidiyi hamının qarşısında elan edir: „İndiyə kimi yanılmışam, Allahı unutmuşam, şəriətə əməl etməmişəm, nəhayət, həqiqəti dərk edib, mənə verilmiş bütün rütbələrdən, şan-şövkətdən imtina edərək, özümü bir olan Allah'a xidmət həsr edirəm”, - deyən Daniyal bəy öz qosunu ilə Şeyx Şamilin tərəfinə keçir. Bunun müqabilində çar ordusunun döyüşçüləri İlisunu yandırır. Onu müdafiə edən 500 sakin hələk olur. Onun gülzara çevirdiyi İlisu sultanlığı xarabaza dönür, əhalisinin yarısı hələk olur. Həmin il saxurlar öz dədə-baba torpaqlarından zorla Alazan vadisində köçürültür. Samurun ətrafindakı saxur kəndləri də yerla yeksan edilir. Yalnız 1861-ci ildə saxurlara öz vətənlərinə qayıtməq icazəsi verilir.

Qızı Kərimət bikəni Şeyx Şamilin böyük oğlu Qazi Məhəmmədə əra verən Daniyal sultan bir müddət Dağıstanın Qarat aulunda yaşadıqdan sonra Avaristanın Tleserux bölgəsinə müdir-naib (bir neçə naibləyin rə

ЧЕМПИОНЫ ИСЛАМИАДЫ

Совсем недавно завершились IV Игры исламской солидарности, проходившие в Баку с 12 по 22 мая.

По итогам соревнований Азербайджан стал лидером Исламиады. Спортсмены принесли стране 162 медали - 75 золотых, 50 серебряных и 37 бронзовых. Турция, которая по общему числу медалей опережает Азербайджан, расположилась на втором месте. В копилке этой страны 195 медалей - 71 золотая, 67 серебряных и 57 бронзовых наград. Тройку лидеров замыкает Иран с 98 медалями - 39 золотых, 26 серебряных и 33 бронзовые. Наибольшее количество медалей Азербайджану принесли боевые виды спорта. Лидерами по количеству завоеванных наград стали дзюдоисты, на втором месте - борцы, на третьем - атлеты.

По количеству золотых медалей сборная Азербайджана установила абсолютный рекорд и оставила позади прошлых организаторов Исламских игр - Саудовскую Аравию (2005 год) и Индонезию (2013 год).

В спортивную программу Игр были включены 20 видов спорта: легкая атлетика, прыжки в воду, плавание, водное поло, баскетбол, футбол, художественная и спортивная гимнастика, ушу, настольный теннис, гандбол, дзюдо, греко-римская и вольная борьба, стрельба, теннис, волейбол, бокс, зорчана, каратэ, тхэквондо и тяжелая атлетика. В Играх принимали участие более трех тысяч спортсменов из 54 стран.

Среди победителей Исламиады немало и наших земляков. Обладатель титулов Олимпийского чемпиона Рио-2016, чемпиона мира, чемпиона Европы

и Европейских игр по тхэквондо Радик Исаев, завоевав на Исламиаде-2017 золотую медаль, еще раз подтвердил свое безоговорочное превосходство в данном виде спорта. Золотую медаль спортсмену вручил Президент Азербайджана Ильхам Алиев.

Также золотую медаль Исламиады завоевал уроженец Кусарского района Нурлан Ибрагимов. Среди спортсменов паралимпийцев в беге на 100 метровую дистанцию (категория T11) Нурлан Ибрагимов стал первым показав результат 11,60 секунд.

Фарида Азизова, за которую без преувеличения болеет все лезгинское сообщество, завоевала серебряную медаль Исламиады-2017. Подняться на самую высокую ступень пьедестала ей, как

признается сама спортсменка, помешала травма.

Камиль Алиев также стал серебряным призером Исламиады-2017 среди спортсменов паралимпийцев. Наш параглайтер оказался лучшим в прыжках в длину (T12).

Бронзовая медаль Исламиады-2017, по прыжкам в длину досталась Зейнидину Билалову. Он показал среди спортсменов-параатлетов результат 5,22 метра.

Теллур Муталлимов в составе молодежной сборной Азербайджана по футболу стал золотым призером Исламиады 2017. Его команда обыграла в финале сборную Омана со счетом 2:1.

Мы поздравляем всех победителей Исламиады и желаем им еще больших успехов!

SAMURPRESS

ЗАСЛУЖЕННЫЕ НАГРАДЫ

Официальный сайт главы РД Рамазана Абдулатипова обнародовал указ №106 от 17 мая 2017 года о награждении Почётной грамотой Республики Дагестан ОАО «Завод минеральных вод "Рычал-Су"».

Предприятие, аффилированное с экс-главой Дербента Имамом Ярлиевым, награждено главой республики «за значительный вклад в сохранение исторического культурного наследия Республики Дагестан».

Награда предприятию была приурочена к открытию после поджога дома-музея дагестанского поэта Сулеймана Стальского. (Предприятие, в частности, оплатило проектно-сметную документацию восстановления музея.)

Награды за восстановление дома-музея получили и физические лица. «За значительный вклад в восстановление

мемориального дома-музея С. Стальского, сохранение исторического и культурного наследия Республики Дагестан», Почётные грамоты РД получили исполнительный директор БФ «Территория добра» Владимир Маслов, магнат Рашид Сардаров, директор дома-музея Лидия Стальская, предприниматель из Санкт-Петербурга Зураб Шайдаев.

Награды чуть более высокого ранга – почётный знак РД «За любовь к родной земле» – получили: супруга магната Сулеймана Керимова Фирузы Керимова (БФ «Территория добра», который она возглавляет, занимался восстановлением музея), член Общественной палаты РД Шуми Шабатаев и художник Шариф Шахмарданов.

<http://chernovik.net/content/lenta-novostey/ramazan-abdulatipov-nagrabil-zavod-rychal-s>

О ЯЗЫКЕ

Создать язык невозможно, ибо его творят народ; филологи только открывают его законы и приводят в систему, а писатели только творят на нем сообразно сими законами.

В. Белинский

Язык не может быть плохим или хорошим... Ведь язык - это только зеркало. То самое зеркало, на которое глупо пенять.

С. Довлатов

Язык есть зеркало мыслей народа; умственный склад каждой расы отливается, как стереотип, в ее языке, выбивается на нем, как медаль.

Х. Сехадор

Знать много языков - значит иметь много ключей к одному замку.

Вольтер

Только сделавшись мертвыми, языки становятся бессмертными.

А. Ривароль

Для познания нравов какого ни есть народа старайся прежде изучить его язык.

Пифагор

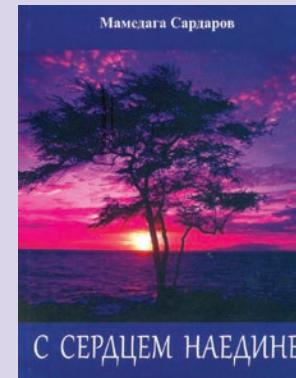
Берегись изысканного языка. Язык должен быть прост и изящен.

А. Чехов

Язык не пойдет в ногу с образованием, не будет отвечать современным потребностям, если не дадут ему выработать из своего сока и корня, перебродить на своих дрожжах.

В. Даляр

НОВАЯ КНИГА

На днях увидела свет книга стихов на русском языке под названием «С сердцем наедине» ведущего научного сотрудника Института Философии Национальной Академии Наук Азербайджана, доктора философии, поэта-публициста, члена объединения журналистов Азербайджана Мамедаги Сардарова.

М.Сардарова знают в республике не только как общественного деятеля, но и как автора ряда статей и очерков, научных монографий и нескольких поэтических сборников на азербайджанском языке.

Уверен, читателю понравятся его стихи, они помогают по-философски осмысливать жизнь, призывают людей к миру, добру, справедливости. А главное, в них есть немало наставлений молодому поколению, которое нуждается в ценных советах аксакалов, которым является и сам автор книги.

Сам Мамедага муллым поэтом себя не считает. Сочинять стихи, по его словам, - это хобби и зависит от его душевного состояния: ведь невозможно писать без вдохновения. В книге также нашли отражение выдержки из отзывов ряда поэтов, литературоведов, журналистов и учёных о его

предыдущих книгах, вышедших на азербайджанском языке.

Редактором издания является доктор философии Лала Мовсумова, а составителем - Ханым Рзазаде. Стихи на русский язык перевели Севиндж Гейдарова, Самира Кадиева и Земфира Аскерова.

- Хочу пожелать автору, - тому скромному человеку, прекрасному отцу и любящему дедушке крепкого здоровья, долгих лет жизни и новых творческих успехов.

Эльчин ОРУДЖЕВ,
педагог русского языка и
литературы школы №86 г. Баку

Сулакский каньон, образованный рекой Сулак между дагестанскими хребтами Гимри и Салатау является одним из крупнейших каньонов в мире по глубине. Его глубина достигает 1 900 метров, а длина 53 километров.

ГАТФАРИН ЗАРАР

ИСТИНА ИСЧЕЗЛА

Правду я искала в темноте,
Нашла лишь ложь, сгнившую во тьме.
Веру я хотела в ладонь поймать,
Не смогла, поймала я лишь грязь.
И любовь искала я вокруг
Не услышала я сердца быстрый стук.
Каждый вечер, подходя к окну, на Луну взглянуть,
У неё просила я надежду мне вернуть.
И осталась я с одной мечтой,
Ложь сделала меня совсем другой...

РАЗЛУКА

Ты, наверно, нашел мне замену,
И сбежал с ней вместо меня.
Как забыть мне эту подмену?
Я опять осталась одна...

Айнель Айдаева родилась в Баку. Ей всего 15 лет, при этом она уже сформировавшаяся интересная личность. Юный талант пишет стихи, рассказывает, рисует, а также увлекается пирографией. Ее стихи, рассказывающие о думах и грезах современного человека, заставляют читателя задумываться. Поэтические мысли молодого таланта удивительно серьезны.

Что же делать теперь? Как же жить?
Как забыть мне эту разлуку?
Я молчу и не слышу других,
Все равно не понять им всю муку.

Я молчу, продолжая любить,
Продолжая скучать слишком долго.
Я молчу, ну, а сердце кричит,
И душа моя стонет, но тихо....

Я ДЫМОМ ПИШУ

Я дымом пишу твоё имя,
Запах вдыхая огня,
А звездное небо красиво
Смотрит вниз на меня.

Я нежно сжимаю ладони
И ласково песню пою
О том, как слаба моя броня,
О том, как тебя я люблю...

Я становлюсь настоящей,
Когда начинаю любить.
И с сердцем тобой дорожающим
Я продолжаю жить...

ЛЕЗГИ ЧАЛ

Къепинамаз дидед вичин лайларив
Хайи Чалан нехиш туна рике зи.
Агакъайла жегъилвилин вядедин,
Багъри Чалал рахана зав диге зи.

Дидед Чалал цивцивна заз нүккери,
Вирт къватзай цуукверилай Чижери,
Дидед Чалал шуршурна заз вацари,
Чипин дамах ачухна заз дагълари.

Къакъанравай рагара гар къугъвана,
Синераллай цууквер иер юзана.
Яргыруша къакъан цава эцигай
Ирид рангад мутьг чи Чалал рахана.

Ашкъидин тяям, и дуњядин Чалар за,
Дидед Чалан гафаривди къатана.
Писни хъсан лезгидалди кужумиз,
Жуван лезги Чал хульва за датана.

ЧАР РЕКЬЕ ТУР

Пара варь яр, къве верци гаф кхыхъ на,
Чар рекье тур, вуна заз гек тавуна.
Гыкъван вахт я вун хиялрэз илифна,
Къуд къулухна, ашкъид гаттар къенкъе тур.

Тикрарзава Чалар за ваз бахш авур,
Гъар нянихъ ви шикилдиз килигиз.
Гыссери зи звал къачузва хуруда,
Гъар са царце вун ракъинив гекъигиз.

Зи рике вуна фикиривди галудна,
Алатмир яр гафарилай, хиве къур.
Жуван чар на са темендив алугна,
Лацу лиф хъиз зун галайнхъ рекье тур.

***

Гъарай галаз физва умуръ,
Вун галализ, чан зи тават.
Мад къисметар пай хъувуртла,
Хкведач жал чал са нубат?

Хтанайтла дуњядал чун,
Ракъурдачир бахт виликай.
Ахкунайтла мадни заз вун,
Клевиз къадай ви гъиликай.

Магъмудова Назиле Мегъамедан руш 1976-йисуз Дагъустан Республикадин Къургъай райондин Ашарин хуре дидедиз хъана. Ина юкъван мектеб акъалттарай ам медениятдинни маарифдин училищник экечина. 1996-йисуз гъульбуз фея Назиле алай вахтунда Россиядин кеферпата, Коми Республикадин Инта шеъерда яшамиш жезва. Пуд аялдин диде тир ада лезги ва урус чаларал шиирап теснифзава.

Сулейманан къвал хъана сур,
Вучда гила, лагъ күнне заз?

Къве вил шехиз физва накъвар,
Мад вуч ама вилиз таквар,
Пашман хъана лезги халкъар.
Дердер аваз фида вахтар,
Вучда гила, лагъ күнне заз?

Икъван пехъи жедан инсан,
Течир гыч са писни хъсан.
Чи аманат кана масан,
Шииратдин, руыгъдин майдан,
Вучда гила, лагъ күнне заз?

Аттарай а ламатидин гыиль,
Вуж ятчани алачир кыиль,
Авур зи халкъ икъван сефил,
Жедан гъакъван инсан пехил,
Вучда гила, лагъ күнне заз?

Рикеивай дерт эхиз жевач,
Душман тергдай касни авач,
Сулейманан къвалини амач,
Къурана сив, гаф жагъымач.
Вучда гила, лагъ күнне заз?

ЧИЛ ХУЪРАЙ

Къариблухда фикир чугваз къайгъури,
Зарар гуда, басрух гуда ви чандиз.
Бес вуч сир я бедендавай агъури,
Чукульдач вун, акъатайла Ватандиз.

Гыкъван къланда, рикеиз жуван балаяр,
Ял хъувурла абур хайи макандиз.
Чир хайила къани элдин къайдаяр,
Къиль виневаз къекъеда вун уфтандиз.

Аваз хъурай лезги диде рике акъя,
Лезги буба, къадир авай и чилин.
Лезги стха хтай чавуз чан баҳа,
Берекатар артух хъурай ви къвалин.

Къегъалвиллин къилих авай рухвайяр,
Къулынналди, манидалди рахурай.
Квадар тийиз адетарни къайдаяр,
Гъар лезгиди хайи чални чил хъурай.

СУЛЕЙМАНАН КІВАЛ КАЙЛА

И дуњядада са экв такур,
Я регъятивал, шадвал такур,
Залан ийфер, икъъар акур,

АЛАМАТАР

Инсан, килиг иервилиз дуњядин,
Цавар-дагълар, гъульлер-чуъллар аламат.
Залан циifer винел къезил гъавадин,
Акъвазнава марфадив гуз къурамат.

Экъечизава цуук къеви чил кукивариз,
Гъеччи дувул гъульдандилай тарад я.
Нүккрен манид ракъуриз багъ ахвариз,
Гъузел гаттар адан рикеин илгъам я.

Ийфен бере, чар булахдин ширшириди,
Секинвиллин къарай бегъем ат1узва.
Ширширикай бендер жезва шиирдин,
Булахди икъи вичин дерди лугъзува.

Булахдин яд белки чилин накъвар я,
Гъетер акваз, къужаҳда къаз тежезвай.
И цавни чил бинедилай дустар я,
Арадавай мензил яргъаз тежезвай.

Атирдин ни чукъурзава яйлахри,
Мулдин цууквер дамахар гваз рахазва.
Гараривай мутьман хъайи Ширвандай,
Дунъядавай хабаррикай жузазва.

Суал ава, и генг, чехи дуњядада
Ни гъанватла аламатар арадал?
Жаваб гуда, тукъурайди Аллагъ я,
Иервилин са ярж алаз гъарадал.

КЪАНИ ЯРДИЗ

Зун хъиз ахвар квадарнаваз,
Экуун къияй варз царазва.
Вили къунвай вун такурла,
Марвар цуук хъиз рике къуразва.

Гыкъван члар я, за фикирин
Хъвазава хъи, агъу тукъуыл.
Вун, гъузел яр, патав къандай,
Шад жеривал сефил гъульбул.

Вун акурла гъам жеда заз,
Вун такурла рике ишеда.
Вучиз я руш, къанибуруз
Чаравилер несис жеда?

Ви пузаррин виртедин дад,
Чан къаниди, заз сир хъана.

Сулейман Сулейманов 1995-йисуз Дагъустан Республикадин Къизилорт шеъерда дидедиз хъана. Аял вахтар Ахъцегъа къиле фея ада вичиз Ахъцегъ Сулейман тъвар къачуна. Дагъустандин Гъукуматдин Университетдин филологиядин факультетдин къуд лагъай курсуна къелзай жегъиль шаирдин шиирриз Москвадин Кхырагрин Къваталдин къиль Сергей Филатова екек тир къимет гана.

Ви хъвер акваз зи рике тир шад,
Гила закай есир хъана.

Вили цавар, чир хъурай квэз,
Зи яр гъульбуз, зи яр пери!
Адав къведай са гъед авач,
Къватла хъайтлани гъетер вири.

Низ авурай чанди гъайр?
На зун рекъел тек туна, тек.
Низ лугъун за, тукъурумр цай,
Муъгульбатдин гузавай экв!

Акваз-акваз къакъатна яр,
Гъульдандин рике хъультуль авур.
Ваз вуч лугъун, чан къани яр,
Верци умуръ тукъуыл авур.

Хважамжамдин иер рангар,
И шиирди чулав туна.
Са масада ви рике яр,
Муъгульбатдин ялав туна.

РАМ АВУНА

аалди жаваб гана.

- Ваз и малуматар

гъинай чир хънвайди я?

- Ютубдай, - лагъана

- Ваз и малуматар

гъинай чир хънвайди я?

- Бес чизвани? - лагъана ада компютердив агатна ютубдиз сувал

ракъуна. - За квез исята набататрикай цийи малуматар гуда.

ИкI лагъана ада са легъзеда чаз акъван чирвилер гана хи... Гъа

юкъуз къве сягда и аалди чи малуматар артухарна. Бакудин Европа

лицейдиз имтигъан гуз гъазур хънвай Тогърул Жаферовакай

гележегда зурба пешекар жедайди и кълия чаз ашкара хъана.

ЦИЙИ ГЪЕД

Омар Завиран хва Нежефова Бакудин 17-нумрадин мектебдин 3-сииифда къелзава. Икъван гагъди ада тарсарай анжак “вадар” къачунва. Къелунал рикI алай и аалдихъ гзаф алакунар ава. Абурукай сад лезги манирал рикI хүн я. Вичини манияр лугъуда.

Гила ам вирибурсуз сейли хънвай. “Сувар” ансамблди къиле тухузвай шад мярекатра ада лугъузвай манири гзафбурун рикIлер рам авунва.

Вичин ери-бине Къларай тир Омар лезги чалал билбил хълиз ракхада. И кардалди викIегъ аял чин чал рикIелай ракъурнавай гзафбуруз чешне яз къалуриз жеда.

Гила Омара лезги чалал цийи манирин винел къвалахзава. Вичихъ сэгънедив къадай вири жуъредин алакунар авай и гададиз вирида “Суварин” цава къукъуиннавай цийи гъед лугъузва.

ША ЛЕЗГИ ЧАЛАЛ РАХАН

Закай хъел мийир - Не обижайся на меня

- Диде, ша къугъван!

- Мама, давай поиграем!

- Чан хва, дидедиз вахт авач. За къвалах къутягын, ахпа къугъвада чун.

- Сынок, мама занята. Вот закончи работу, тогда и поиграем.

- Диде, ша санал шикилар чугван.

- Мама, давай вместе порисуем.

- За къвалахна къланзана, зи гъвурда акъукъ.

- Мне надо работать, пойми.

- Вуна къвалахзавач эхир. Экъундилай компютердихъ ацукунава вун.

- Ну ты ведь не работаешь, а просто целый день сидишь за компьютером.

- Зи къвалах гъам я ман. Зун гъакI ацукунавач хъни. Къхена къланзавай акъван затIар ава хъни.

- Это и есть моя работа. Я ведь не просто так сижу. Мне столько всего нужно написать.

- Къвалах тавуртIа жедачни?

- А ты не можешь не работать?

- Ваъ, къвалах тавуртIа пул же-дак, дидедивай ваз тъям авай тъ-пар къячуз жедак.

- Нет, если не работать - у мамы не будет денег, чтобы покупать тебе вкусняшки.

- Заз ялгъуз къарай къвевзач эхир.

- Мне же скучно одному.

- Вун ялгъуз яни? Диде патав гва. Вуна акъван чавалди мульти-фильмиз килига. Къукъуздани телевизор?

- Разве ты один? Мама рядом. Посмотри пока мультифильмы. Включить тебе телевизор?

- Ваъ. Заз телевизордиз ялгъузда-каз килигиз къланзвач. Заз вахх гла-з къугъваз къланзана. Я тахъйтла, ша мультфильмиз санал килигин. КълантатIа ви сериалдиз вахх гла-з санал килигдани зани?

- Нет. Я не хочу смотреть телевизор один. Хочу с тобой поиграть. Или давай смотреть вместе мультики. Хочешь я посмотрю с тобой твой сериал?

- Чан хва, исята заз вахт авач. Са тъмил эхи ая, и рекъемар гъи-сабна къвалах къутягыда за.

- Мне сейчас некогда, сынок. Ну по-терпи, вот досчитаю все эти цифры и скоро закончу.

- Ахпа къугъвадан вун захъ гла-з? За машинар гъидани?

- И тогда мы поиграем? Мне при-нести машинки?

- Ваъ.

- Нет.

- Бес шагъматар?

- Может шахматы?

- Чан дидедин, къвалах агудайда-лай къулухъ за тадиз хъурек чрана къланда. Буба хъведай вахт жезва, не-дай са затIин гъазур туш.

- Сынок, я сейчас досчитаю, а по-том мне нужно быстренько сварить ужин. Скоро папа придет, а у нас ни-чего не готово.

- Хъйрай.

- Хорошо.

- Закай хъел мийир, чан хва.

- Ты только не обижайся на меня, сынок.

- Хъел ийидач, диде. Заз вун пара къланзавайди я.

- Не обижусь, мама. Я ведь тебя люблю.

- Зазни вун.

- И я тебя.

- Зун чехи хъайила вун къульзувъ жервал яни?

- A когда я вырасту ты уже будешь старенькой?

- Эхъ, инсанар йисар алатунивай къульзувъ жезвайди я.

- Да, все люди стареют с годами.

- Зазни вахх гла-з къугъваз кълан жервал туш жеди. Вунани закай хъелдач лагъана гаф це заз. Гаф гу-звани?

- Значит и я не буду хотеть с тобой играть. Обещай, что и ты на меня не будешь обижаться. Обещаешь?

- .....

- .....

- Диде, вахх вуч хъана? Вун вучиз ишезва?

- Мама? Что с тобой? Почему ты плачешь?

- Фикир гумир, чан дидедин. Бар-батI хъурай и къвалахни. Ам гъич са-драни къутягъ жедайди туш. Къе за хъурекни чрадач. Къе за дунъядин виридалайни масан инсандихъ - зи хъзихъ гла-з къугъваз къфет хъудда.

- Не обращай внимание, счастье мое. Пропади она пропадом, эта ра-бота. Она ведь никогда не закончится. И готовить я сегодня ничего не буду. Сегодня я буду играть и веселиться с лучшим человеком на всем белом свете - с моим сыночком!

- Ура-а-а!

- Ура-а-а!

Тукъурайди:
АЗИЗРИН Севда

ГАФАЛАГ

Амалажат

- фекийрин къуллугъдал алай кас

БасакI

- бегъемсуз инсан

БацIу

- гъвечIи гам

Бузах

- Чехи тум галай хиперин жинс

Буышкъунар

- недай хъчарин жуъре

Геллегъ

- маларин къватIал

Гъак

- киреж

Гъанда

- зурба

Гъек

- клей

ДангIу

- дигмиш тахъанвай мух

ДангакI

- тум куъруъ

ЗакатI

- дегъре

Идгъиль

- цал хъиз эцигнавай къурай купIар

Ифил

- шартI

Кигун

- хърак къласар кутун

Кунат

- эйбекер кас

Къалурган

- телевизор

Къеш

- цуурурнавай пи

Къукъ

- дурнадин жинсиникай тир къуш

КIакI

- гъвечIи куъче

КIили

- дуст

КIиливал

- дуствал

КIерпIе

- фид

Такъанвай

- аязди ягъянвай

Сил

- къульзуъ сорт

Цур

- чилин винел пата къадай

къелечI мурк

ЦIеф

- руъгъ, сагъламвилин гъиссер

ЦIехем

- ксуз къан жедай гъал

КъветIел

- багъ (шаламрин)

Продается
двуэтажный дом в Кусарах. Евроремонт,
мебель, постоянная вода, газ, телефон, фрук-
товый сад (6 соток). Тел 055 530 10 05

ВНИМАНИЮ ЧИТАТЕЛЕЙ!
В районах республики на газету "Самур"
можно подписаться коллективно
и индивидуально в любое время.
Годовая подписка составляет
15 манатов.
Справки по телефону: 432-92-17

САМУР

Baş redaktor
Sədaqət KƏRIMOVA

Redaksiyamızın ünvani: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 3-cü
mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunmuşdur